

Utjecaj Antuna Radića na afirmaciju seljaštva u Narodnom pokretu 1903. godine

DOMAGOJ SREMIĆ

Gimnazija Sisak

Trg hrvatskih branitelja 1

HR – 44 000 Sisak

domagoj.sremic@gmail.com

Stručni rad

Professional paper

Primljeno/Received: 30.11.2013.

Prihvaćeno/Accepted: 08.02.2014.

Antun Radić bio je političar i publicist, koji je cijeli svoj život posvetio prosvjeđivanju seljaka i borbi za njihova građanska prava. Potekavši iz seoske sredine Trebarjeva Desnog u sisačkoj Gornjoj Posavini, percipirao je život i potrebe seljaka, želeći im svojim znanjem pomoći u razumijevanju tadašnje hrvatske društveno – političke stvarnosti. Iako po zvanju profesor, njegov život ponajviše je obilježila kulturna, znanstvena i publicistička djelatnost u okviru tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, gdje je uređivao Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena te Matice hrvatske. Pokrenuvši 1899. godine časopis Dom, razvio je među seljacima misao o njihovoj vlastitoj kulturnoj i političkoj ulozi u hrvatskom narodu te pripremio plodno tlo za skoro osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke, koja će ih nakon Narodnog pokreta 1903. aktivno zastupati u politici.

Ključne riječi: Antun Radić, Trebarjevo Desno, seljaštvo, prosvjeđivanje, kultura, etnologija, Hrvatska pučka seljačka stranka, novine Dom, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena

Uvod

Ogorčenje što ga je izazvalo nepoštivanje odredbi Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine, glavni je motiv vala nezadovoljstva po cijeloj Banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, očitovan u Narodnom pokretu 1903. godine. U njemu su, uz građane, masovno sudjelovali i seljaci, koji političkim stavovima već tada očituju zrelost i afirmiranost, poticani svojim nadasve angažiranim agitatorima i zastupnicima – braćom Antunom i Stjepanom Radićem. Iz dosadašnjih spoznaja o životu i djelu braće Radić, općeniti je zaključak kako su svojom agilnošću i uvjerenim političkim i kulturnim djelovanjem utjecali na afirmaciju hrvatskog seljaštva početkom 20. stoljeća, preobražavajući ga iz jednog statičnog, pomalo odbojnog društvenog objekta, u aktivan subjekt novih društvenih i političkih snaga. Ono će, potpomognuto školovanim kadrom iz vlastitih redova, promijeniti svoj neodrživi socijalni status, pokrenuvši time nagomilanu lavinu nezadovoljstva, rasterećenu u nemirima 1903. godine.

Germanizatorska politika prema Hrvatskoj, uz stalnu prijetnju velikomađarskih ideja, stvarale su nepremostiv jaz među narodima, što će se početkom 20. stoljeća nastojati grubo prekinuti. Političke demonstracije, koje su tada zavladaile diljem Hrvatske, pokazuju

zrelu političku svijest hrvatskoga naroda u cjelini. Iako temeljni problemi narodnog nezadovoljstva, primjerice, financijska ovisnost od Ugarske, nametanje mađarskog jezika u Hrvatskoj i dr., nisu otklonjeni, upravo se u postavljanju i težnjom za jedinstvenim zauzimanjem stava prema njima ogleda narodno jedinstvo u traženju jasnih nacionalnih ciljeva i strategija te prenošenje težišta daljnje političke borbe na slavensku uzajamnost u vidu politike *Novog kursa*.

U ovom radu prikazat ću sintezu kulturnog, prosvjetnog i političkog djelovanja Antuna Radića, koji je uz svog mlađeg brata Stjepana, bio vodeća osoba hrvatskog društva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.¹

Kulturno i izdavačko djelovanje Antuna Radića

Društveno-političko djelovanje i značenje Antuna Radića u novije je vrijeme tek djelomično prikazano i sasvim u sjeni znatno poznatijeg i pozicioniranijeg brata Stjepana, uz kojeg se, u pravilu vežu gotovo sve

¹ Pregled bibliografije o Antunu Radiću i njegovom djelovanju donijela je Branka Boban u svom znanstvenom radu: Rezultati dosadašnjih istraživanja o Antunu i Stjepanu Radiću, Zagreb, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, Zagreb, 1994., str. 255–270.

Sl. 1 Antun Radić (preuzeto iz: Murgić: *Život, rad i misli dra Antuna Radića*, 1937.)

Fig. 1 Antun Radić (source: Murgić: *Život, rad i misli dra Antuna Radića* [The life, work and thought of Dr Antun Radić], 1937)

11. lipnja 1868. godine u posavskom selu Trebarjevu Desnom pokraj Siska od seljačkih roditelja Imbre i Jane Radić, zarana se susrevši s problemima na koje je seljaštvo nailazilo, primjerice, nemogućnost vlastitog političkog zastupanja, arogancija i potcjenjivanje od strane državnih vlasti i činovništva, što je, između ostaloga, bilo i rezultat stoljetne superiornosti vladajućih feudalnih slojeva. Glavni izlaz iz te mučne situacije Radić vidi u prosvječivanju i obrazovanju seljaka, koji su u tadašnjoj Hrvatskoj činili znatnu društvenu većinu. Pučke škole, koje su bile podignute nakon ukidanja feudalizma sredinom 19. stoljeća, nisu bile dostatne kako bi se seljaci u odgovarajućoj mjeri opismenili, a još manje politički osvijestili i osamostalili.⁴

Pošavši na daljnje gimnazijsko školovanje u Zagreb, susreće se s vladajućim političkim miljeom, koji je u dobroj mjeri bio antihrvatski orijentiran, što je bilo u opreci s njegovim odgojem i usađenim mu domoljubnim vrijednostima. U tom se gradu po prvi puta susreće s protumađarskim raspoloženjem i to najprije kod kanonika Rumplera kod kojega je stanovao te mu čak i pomogao pisati tužbu na papinsku kuriju protiv

inicijative prema seljaštvu, primjerice, osnivanje seljačke stranke, organizacija seljačkih političkih skupština i dr.² Međutim, pornijom analizom Antunovog života i djela, vidimo da je baš on često puta bio začetnik brojnih inicijativa svoga brata, koji je pak, njegove misli i ideje sugestivno predložavao svojim sugovornicima i slušateljima.³ Tako je između njih stvorena neraskidiva misaono-idejna poveznica presudna za *spiritus movens* međusobnog djelovanja.

Antun Radić rodio se

tadašnjega zagrebačkog biskupa i poznatog mađarona Josipa Mihalovića.⁵

Nakon diplome i položenog doktorata filozofije, 1893. godine, biva imenovan profesorom na osječkoj, požeškoj i varaždinskoj gimnaziji te najposlije, 1895. godine na Velikoj gimnaziji u Zagrebu.⁶ Tamo djeluje do 1897. godine, kada na izborima odbija glasovati za mađarskog kandidata, što je razljutilo vladajuće krugove, koji ga dekretom šalju na službovanje u Gospić.⁷ Radić to odlučno odbija te biva suspendiran iz prosvjetne službe, što će presudno utjecati na njegov daljnji društveno-politički angažman. Već na početku svoje kratke petogodišnje prosvjetne karijere doživljava šikaniranje od strane kuenovskog režima, koji je vješto iskoristio njegov verbalni sukob s jednim srpskim đakom osječke gimnazije, očitovavši time sve učestalije poticanje animoziteta između Hrvata i Srba.⁸

Prisilnim uklanjanjem Radića iz profesorske službe počinje njegov uspon i zapažen odgojno-obrazovni rad na polju seljačke prosvjete, kojem se sada u potpunosti mogao posvetiti, a koji se ogleda u brojnim inicijativama što ih je poduzeo u sklopu tadašnje Jugoslavenske, danas Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Matice hrvatske i samostalnog novinarskog rada. I prije negoli je bio lišen profesorske službe, Antun Radić počinje surađivati u Akademiji na polju narodne baštine, što se podudaralo s njegovim nastojanjima da se detaljno prouče i prikupe svi pisani materijali vezani uz narodni život i običaje seljaka diljem Hrvatske. Njegova glasovita *Osnova za sabiranje građe o narodnom životu*, što će kasnije biti izdana u II. svesku Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, do danas predstavlja jedno od najsjačnijih i najiscrpnijih pristupa toj problematici. No, već ta nastojanja treba sagledati u svjetlu težnje za kulturnim ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja, što je, jasno, bilo u opreci forsiranja pokrajinskih partikularizama od strane vladajućih austro-ugarskih krugova, koji su takvom politikom vladali Hrvatskom. Glavni zadatak etnološke znanosti, kojoj je začetnik u Hrvatskoj sam Radić, bio je pomiriti inteligenciju i seljački narod,⁹ čija kultura mora zavladata inteligencijom, budući da je odgojena u tuđinskom duhu. Uz to, Radić utemeljenjem znanstvenog pristupa proučavanja seljačke kulturne baštine, kojoj u samoj srži leži kršćanstvo i jezično dijalektalno bogatstvo, želi dati viši, određeni aspekt analitičko-dokumentiranog sadržaja i smi-

2 Ivo Perić je u biografiji Antuna Radića, objavljenoj 2002. godine, nastojao obuhvatiti sve relevantne elemente njegovog znanstvenog i književnog stvaralaštva; vidi: Ivo Perić, *Antun Radić*, Zagreb: Biblioteka Dom i svijet, 2002.

3 Prvi cjeloviti uvid u opus književnih, znanstvenih i publicističkih djela Antuna Radića ostvarili su dr. Vladko Maček i Rudolf Herceg, izdajući 1936. godine njegova "Sabrana djela" u 19 svezaka; vidi: Vladko Maček i Rudolf Herceg: *Sabrana djela dr. Antuna Radića*, I – XIX. sv., Zagreb: Tiskara Seljačke sloge, 1936.

4 Antun Radić polazio je Opću pučku školu u Martinskoj Vesi, koja je bila osnovana Zakladom iz 1852. godine.

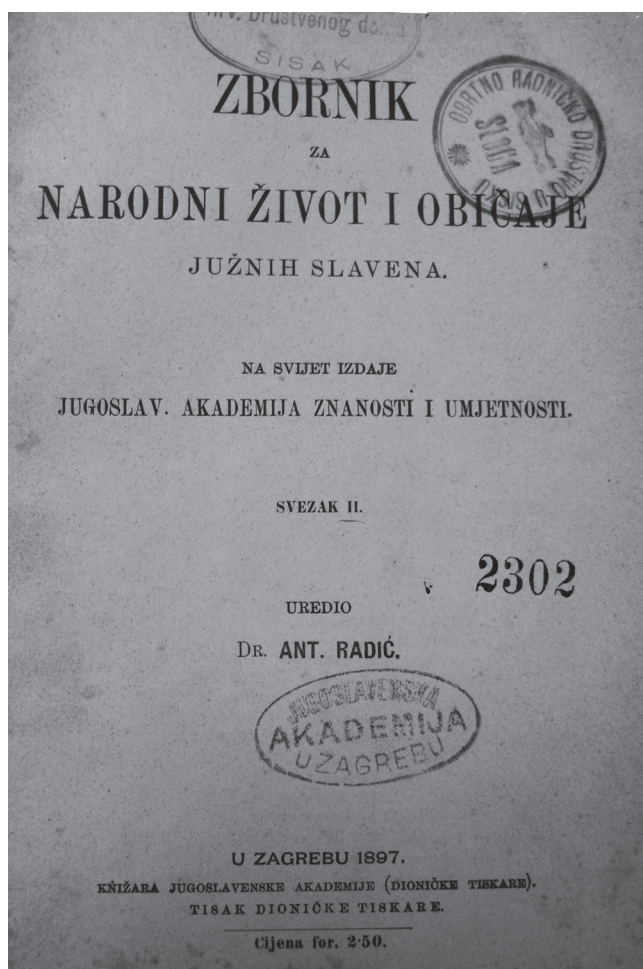
5 Božidar Murgić: *Život, rad i misli dra Ante Radića*, Zagreb: Hrvatska politička biblioteka, Tiskara Danica, 1937., str. 13.

6 To je današnja Gornjogradska gimnazija u Zagrebu.

7 Murgić, *Život, rad i misli dra Ante Radića*, str. 33.

8 Isto, str. 24.

9 Jaroslav Šidak i ostali: *Povijest hrvatskoga naroda 1860 – 1914. god.*, Zagreb: Školska knjiga, str. 157.

Sl. 2 Naslovnica II. sveska Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena iz 1897. g.

Fig. 2 Front page of the second volume of the Journal for Folk Life and Customs of South Slavs from 1897

sla, pokušavajući njome zainteresirati dobrim dijelom odnarođeno građanstvo, koje ju smatra zastarjelom i prevladanom. Njegovi članci obiluju poredbenim odnosom naroda i inteligencije, upuštajući se do mjere identifikacije pojma naroda s pojmom seljaštva, što je pak odraz njegovog proučavanja ruske književnosti, naročito Puškinovih djela, koja će idejno prožeti sav Radićev književni, politički i znanstveni rad. On shvaća moć pisane riječi, koja prodire u najdalje i najdublje slojeve naroda i tako postaje moćno oružje kojim se oblikuju misli i djela. Tako već krajem 1899. godine pokreće časopis emotivnog naziva *Dom*, kojega je namijenio seljacima, izričito naglasivši kako je to časopis hrvatskom seljaku za razgovor i nauk, čiji je glavni zadatak ...*da mu jača duh, kazujući mu da je seljak čovjek – ravan svakomu drugomu; otvara mu put misli, donošajuć mu pred oči i događaje te razlažuć ih i vežući.*¹⁰ U njemu Radić razlaže osnove seljačkog ži-

10 Antun Radić (ur.): Naprijed! Naprijed!, *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 23., god. II., str. 355–356.

vota te veliča ljudske i kršćanske kreposti, poput vjere, pobožnosti, poštenja, domoljublja i rodoljublja te daje osnovne informacije o društveno-političkom životu Hrvatske što će nerijetko naići na državnu cenzuru.¹¹ U člancima, što ih piše po modelu *pučke literature*, on ne nameće svoje mišljenje, već jednostavnim pedagoško-didaktičkim stilom potiče čitatelje na razmišljanje, što pak vodi k razvijanju samosvijesti. *Dom* je naišao na brojne pozitivne kritike, primjerice, *Sisački viestnik* pohvaljuje njegov rad i piše da ...*u malom Domu ima više, negoli u našim velikim novinama...*¹² Za financijsku pomoć oko izdavanja prvog broja *Doma* Radić se obraća i samom zagrebačkom nadbiskupu Jurju Posiloviću, koji je s njime bio u daljnjem srodstvu.¹³ Uz prvotno odugovlačenje, nadbiskup naposljetku ipak pristaje dati novac, što je rezultiralo tiskanjem prvog broja u deset tisuća primjeraka. U pet godina izlaženja *Doma* Radić je uglavnom razradio sva svoja politička i kulturna nastojanja, zadobivši kod seljaka potpuno povjerenje i autoritet. Što ga je nagnalo da pokrene ovaj list, nazire se iz njegovog pisma bratu Stjepanu u Pariz 1899. godine ...*Nakanio sam, naime, pisati ubuduće čitav svoj život samo za naš seljački narod, jer su oni, naši seljaci, jedini naši pravi ljudi... Nazvat ću ga Dom... To mi je najslađa riječ... i temelj našega budućega napretka i slobode!*¹⁴ Taj list je polako, ali sigurno, pripremio plodan teren za osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke 1904. godine.

Antun Radić bio je pobornik bratstva među Južnim Slavenima,¹⁵ što se ogledalo njegovom svestranom upućenošću u narodni život i tradiciju južnoslavenskih naroda, kojom će nastojati prikazati njihovu posebnost unutar Monarhije te razraditi svoj *modus* otpora protiv njemačkog *Dranga* i velikomađarskih pretenzija, poznat pod imenom *austroslavizam*. Naime, na Radićevo naglašeno slavenofilstvo djelovalo je njegovo studiranje slavistike, kada se intenzivno bavio stranim utjecajima i motivima u hrvatskoj književnosti, naročito ruskim.¹⁶ Konkretizacija tih njegovih ideja iskristalizirala se 1897. godine kada mu je ponuđeno radno mjesto

11 Usp. Antun Radić (ur.): *Dom*, br. 13., god. IV., od 23. srpnja 1903. godine.

12 Murgjić: *Život, rad i misli dra Ante Radića*, str. 76.

13 Nadbiskup Juraj Posilović svoje obiteljske korijene vuče iz posavskog sela Željeznog Desnog, odakle su iz iste zadružne obitelji potjecali Posilovićev otac i Radićeva majka.

14 Domagoj Sremić, *Župa Martinska Ves*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2007., str. 61.

15 Šidak i ostali: *Povijest hrvatskoga naroda 1860 – 1914. god.*, str. 158.

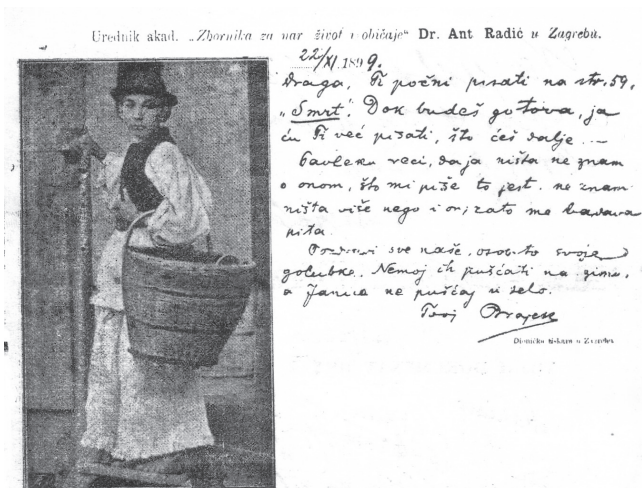
16 Na Antuna Radića ponajprije su djelovali tzv. "narodni ruski pisci", prvenstveno A. S. Puškin, koji se upravo u svom romanu *Kapetanova kći* bavi problematikom potlačenih narodnih seljačkih masa, slikovito prikazanoj kroz Pugačovljevu bunu iz 1773. godine.

glavnog urednika Akademijinog *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*,¹⁷ što on s oduševljenjem prihvaća, jasno naglašavajući svoje namjere kako će ...građa sakupljena u ovome *Zborniku* kazivati jasno i glasno, kakovim životom živi naš hrvatski narod, kakova mu je duša, što ga tišti, a što on željkuje. Na osnovi ove građe moći ćemo i zaslijepljenoj braći i tuđincima dokazati, da naš narod ima sve uvjete, da uživi svojim životom...¹⁸ Ovaj Radićev projekt u izučavanju i prikazivanju života hrvatskog seljaštva predstavlja krunu njegovog kulturnog djelovanja, zbog namjere da u njemu predstavi i opiše narodni život svih hrvatskih krajeva, što će dijelom i realizirati od II. do VI. sveska *Zbornika*. U izvještaju Akademijinom odboru od 25. veljače 1898. godine on ističe kako je odaslao 245 dopisa u Istru, Kranjsku, Štajersku, Hrvatsku, Slavoniju, Banat, Srbiju, Albaniju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Dalmaciju, čime se otkriva njegova koncepcija južnoslavenske kulturne uzajamnosti i posebnosti spram germanističko-hungarističke hegemonije unutar dualističke Monarhije.¹⁹ Radi efektivnosti postavljenih ciljeva, Radić u *Domu* i *Obzoru* sustavno piše o potrebi osnivanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, u kojem bi bilo izloženo svekoliko narodno blago – od uporabnih predmeta do narodnih nošnji i literarnog opisa pojedinih običaja: ...*Mi Hrvati treba da stvorimo Hrvatski narodopisni muzej. Koliko je takav muzej potreban ne*

*samo za znanstveno izučavanje, već i za širenje zanimanja za narodni život – o tom, držim, ne treba mnogo govoriti... Narodoznanstvo pače i ne smije postati čisto kabinetska nauka. A očekujemo li od njega što prije i praktičnih uspjeha, za narodno naše biće, ne ćemo to bez zanimanja najširih slojeva narodnih nikako uspjeti.*²⁰ Poticaj tim nastojanjima dao je zagrepčanin Salamon Berger, koji je tada, na poziv samog Radića posjetio posavska sela Martinsku Ves i Trebarjevo Desno te ostao zadivljen ljepotama svećanih narodnih nošnji.²¹ Tako je seljačka baština Radićeva rodnog kraja dala prvi konkretni doprinos skupljanju etnografske građe i kasnijem osnivanju Etnografskog muzeja u Zagrebu.²²

U predgovoru *Zbornika* Radić traži i razlaže uzroke navedene podvojenosti hrvatskoga društva, konstatirajući da glavni razlog tome leži u tuđinskoj kulturi, koja je postupno stoljećima unošena u jedinstveni nacionalni organizam putem viših feudalnih instanci ...*Gospoda imadu svoj narod, svoju kulturu. A kad kažemo kulturu, mislimo na život, način života... Gospoda su sebi kroz Srednji vijek prisvojila neko pravo nad narodom...*²³ Genezu te problematike Radić, dakle, vidi u feudalnom društvenom sustavu u kojem je seljaštvo dovedeno u inferioran položaj, bez ikakve mogućnosti za formiranjem vlastitog kulturnog identiteta. Vladajućim plemićki element stranog roda, npr. ugarski Erdödy, Andrassy, Batthyany, Rattkay i ostali, donosio je hrvatskom narodu strane kulturne elemente, postavivši ih uz pomoć dijela svećenstva vlastitim uzorom.²⁴

Radić govori o razlikama između kulture *gospode* i kulture seljaka.²⁵ Na ovu posljednju gleda se s prezirom i zato nju tek treba otkriti, predstaviti je u pravom svjetlu i u najmanju ruku, usporediti s razinom gospodske, gradske kulture: ...*Ako i narod ima svoju kulturu, treba ispitati u čem stoji, kakova je: treba joj, pa bila kakva mu drago, odrediti mjesto uz druge, a ne pod drugima. Tako će se doći do uvjerenja, da svi*

PISMO DRA A. RADIĆA SESTRI KATI NA VLASTITIM ORIGINALNIM DOPISNICAMA.

Sl. 3 Upute dr. Antuna Radića sestri Kati Jančir o pisanju za *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* (preuzeto iz: Murgić, 1937.)

Fig. 3 Dr Antun Radić's instructions to his sister Kata Jančir about writing for the *Journal for Folk Life and Customs of South Slavs* (source: Murgić, 1937)

17 Murgić: *Život, rad i misli dra Ante Radića*, str. 34.
18 Isto, str. 36–37.
19 Isto, str. 37.

20 Usp. Antun Radić, Hrvatsko narodopisno društvo, *Obzor* 40, br. 75., Zagreb, 1899., str. 4.
21 Matija Kovačić, *Od Radića do Pavelića*, Knjižnica hrvatske revije, München-Barcelona, 1970., str. 29.
22 Salamon Berger bio je poznati zagrebački industrijalac, trgovac tekstilom i prvi ravnatelj Etnografskog muzeja u Zagrebu. Odrastao je u Mnešicama u Slovačkoj u židovskoj obitelji, a nakon smrti roditelja preselio se u Zagreb. Tijekom života prikupljao je tekstilne seljačke predmete, ponajviše na području hrvatske Posavine, koja je predstavljala temelj za njegovo osnivanje Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1919. godine.
23 Antun Radić, Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu, u: Antun Radić (ur.), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb: JAZU, 1897., sv. II., str. 1.
24 Primjerice, štovanje mađarskih svetaca sv. Ladislava i sv. Stjepana kralja.
25 Radić pod pojmom *gospode* misli na obrazovano građanstvo i pripadnike bivših plemićkih obitelji.

narodi, koliko mogu prema prilikama u kojima žive, rade na zajedničkom polju ljudske prosvjete. Tako će se skrhati oštrac prigovaranju tuđinaca, koji kulturne tekovine susjednih naroda pripisuju samo sebi. Tako ćemo saznati, ima li narod i koliko u svom biću uvjeta za život i razvitak...²⁶ Za Radića narodna kultura predstavlja kuriozitet, koja će se, znanstveno potkrijepljena etnološkim istraživanjima, egzaktno suprotstaviti uznapredovanom hegemonizmu pojedinih naroda, u ovom slučaju mađarskog.

Još je jedna bitna osnovica za jačanje seljačke kulture u društvu, a to je kršćanstvo. Njegova osnovna ideja o jednakosti svih ljudi i naroda imala je golem utjecaj na percepciju spektra događaja koji su potresali Hrvatsku 1903. godine. Naime, u prilikama kada je Hrvatska teritorijalno i jezično bila ugrožena od tuđinske dominacije, protiv koje se dio inteligencije borio pozivanjem na staro povijesno-državno pravo, kršćanstvo je, prema Radiću, moglo poslužiti kao poticaj za nacionalno jedinstvo i opstojnost.

Ovakvi Radićevi stavovi u Akademiji uglavnom nisu naišli na podršku i razumijevanje, što je 1902. godine rezultiralo njegovom smjenom s položaja glavnog urednika *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Tako je eliminiran iz Akademije, upravo u vrijeme kada je već bilo sigurno da će postati njezin redovni član, što je za sobom povuklo i zapreku pristupa sveučilišnoj katedri. Antun Radić, kao intelektualac domoljubnog shvaćanja, nije odgovarao vladajućim krugovima, koji su pod svaku cijenu nastojali onemogućiti njegovu daljnju djelatnost, što se jasno očituje u članku objavljenom u *Obzoru*, 1902. godine.²⁷

Ovi udarci nisu pokolebali Radića te on sada nastavlja djelovati u Matici hrvatskoj, čijim je tajnikom bio u razdoblju 1902.–1909. godine, istodobno uređujući i njezin list *Glas matice hrvatske*.²⁸ No, i u ovoj instituciji imao je oštre protivnike, naročito dr. Đuru Šurmina,²⁹ koji je bio pristaša Khuenovog režima i svom silom radio na Radićevoj diskvalifikaciji. Nakon što je Šurminu dodijeljena katedra hrvatskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Radić napušta svoje dotadašnje životno usmjerenje kulturno-izdavačke djelatnosti i okreće se aktivnom uključivanju u politiku osnivanjem vlastite Hrvatske pučke seljačke stranke.

Radićevo političko djelovanje

Već na samom početku 20. stoljeća otpor Khuenovoj mađarizaciji počeo se širiti i među seljaštvom, no kako ono još nije bilo spremno za političku borbu, sve se svelo tek na neki nesvjesni antagonizam protiv tuđinske vlasti i dominacije. Kako bi tu masu politički osvijestili, braća Radić razmišljaju o osnivanju stranke koja će se zalagati za njihova prava, u prvom redu za uvođenje tzv. općeg prava glasa. Jedino bi tako seljaci legitimnim putem mogli pristupiti političkoj borbi. Sistematski socijalni, ekonomski i kulturni rad među njima, koji bi doveo do samosvijesti i političke samostalnosti, izostao je u programu starih građanskih stranaka, štoviše, nisu ga niti predviđale pa stoga nisu niti mogle osjetiti suvremenu narodnu živost, koja bi im udahnula viziju i produžila političko djelovanje. Bila je, dakle, potrebna nova stranka, koja će, neopterećena zastarjelim političkim metodama i nedjelotvornom borbom povijesno-pravne doktrine, stvoriti novi politički program kulturnog i socijalnog napretka temeljenog na socijalnoj jednakosti i liberalnoj ideji o pravu narodnog samoodređenja.

Dalekovidnost Radićevih misli i ideja u tom periodu nazire se analizom njegovih članaka u novinama *Dom*,³⁰ kada daje naznaku skorog krvavog epiloga Khuenovog režima, očitovanog u Narodnom pokretu 1903. godine. Tu godinu on kasnije ocjenjuje kao godinu hrvatskog političkog preporoda.³¹

Upravo zbog političke osviještenosti seljaka, na čemu su braća Radić godinama mukotrpno radila, možemo shvatiti proširenost i dubinu vala narodnog nezadovoljstva 1903. godine. Demonstracije, koje su otpočele zbog nelegitimnog isticanja mađarskih natpisa i zastave na zgradama zagrebačke prometne uprave i željezničke postaje u Zaprešiću, proširile su se na cijelu Bansku Hrvatsku, a bunt protiv natpisa na tuđinskom talijanskom jeziku zahvatio je i Dalmaciju. Neposredni pokretač tog društvenog gibanja isti je onaj Stjepan Radić, koji se 1885. godine istaknuo spaljivanjem mađarske zastave na zagrebačkom Trgu bana Jelačića, a 1902. godine, uslijed žestokih protusrpskih demonstracija, oštrom retorikom pobijanja mađarizacije.³²

Slijed ovakvih društveno-političkih zbivanja doveo je do ideje o osnivanju Hrvatske pučke seljačke stranke

26 Antun Radić, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, str. 12.

27 Usp. Knjiga o narodnosti, *Obzor* 43, br. 158., Zagreb, 1902., str. 1–2.

28 Ivan Alilović: *Dr. Ante Radić – velikan hrvatske kulture*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1979., str. 25.

29 Antun Vujić (ur.), *Hrvatski leksikon*, Zagreb: Naklada Leksikon d.o.o., 1997., sv. II., str. 545.

30 Usp. Radić, Antun, 1901., *Stari jadi o novoj godini*, Dom, Zagreb, II., br. 1., str. 1–3.

31 Antun Radić, 1903., *Hrvatska 1903. godine*, Dom, IV., br. 21, str. 340–341.

32 Stjepan Radić, 1902., *Moje stradanje radi obrane zagrebačkih Srba i radi oštrog pobijanja mađarizacije*, u: Anđelko Mijatović (ur.), *Stjepan Radić – politički spisi, govori i dokumenti*, Zagreb: Dom i svijet, 1995., str. 49.

Sl. 4 Cenzurirana naslovnica Radićevih novina *Dom* iz 1903. godine

Fig. 4 Censored front page of Radić's journal *Dom* from 1903

nakon nemira 1903. godine, u kojoj su Radići vidjeli najjače uporište borbe za realizaciju svoje socijalne politike. Antun je bio njezin idejni tvorac, davši joj formu i znanstvenu podlogu, temeljenu na hrvatskom državnopravnom i pučkom seljačkom temelju, koja je trebala poslužiti za njegov daljnji razvoj vizije hrvatske države kao zajednice s dominantnim seljačkim slojem.³³ Socijalni dio programa HPSS-a predviđao je da se seljaštvu, kao najbrojnijem sloju prilagodi ukupna gospodarska politika, čijim bi se agrarnim aspektom stvorilo društvo modernije organiziranih većih seljačkih posjeda, od čega bi korist imali ne samo seljaci, nego i hrvatsko društvo u cjelini. Razumljivo je da je s takvim stavom stranka među seljacima dobila na popularnosti, no njezina socijalna prenaplašenost naišla je na brojne kritike u građanskom miljeu.³⁴ Kao glavni slogan nove stranke Radići izabiru *Vjera u Boga i seljačka sloga*, videći u kršćanskoj vjeri temelj kulturi, a u slozi snagu svoga djelovanja i postojanja hrvatskog nacionalnog bića³⁵ *...Pamtite od svega toga slobodno samo ovo: Ako koji Hrvat govori o politici, a misli samo na Hrvatsku i Slavoniju, ili samo Dalmaciju, ili samo na Istru, ili samo na Bosnu i Hercegovinu, a ne misli na čitav hrvatski narod, tomu slobodno kažite, da nije hrvatski političar. Ako bude što od nas Hrvata, bit će to samo od svih nas zajedno. To mora imati na pameti hrvatska stranka, pa zvala se ona kako joj drago: mora imati na pameti, da je njezina zadaća, da s vremenom stvori hrvatsku državu...*³⁶ Iako je osnova za osnivanje stranke preispitivana više puta tijekom 1904. godine, prva skupština HPSS-a održana je 12. veljače 1905. godine u selu Hrastovici kraj Petrinje.³⁷ HPSS-ov veliki uspjeh i proširenost među narodom rezultat

33 Murgić, *Život, rad i misli dra Ante Radića*, str. 94.

34 Antun Radić, 1904., *Socijalisti protiv seljačkoj stranci*, Dom, V., br. 7, str. 108 – 109.

35 Imbro Štivić, *Život i djelo braće Radić*, Mala knjižnica Seljačke sloge, Slavonki Brod: Magnus, 2003., str. 45–47.

36 Antun Radić, 1902., *Za hrvatsku državu*, Dom, III., br. 19, str. 295.

37 Štivić, *Život i djelo braće Radić*, str. 64.

je Antunovih prijašnjih zalaganja, posebno oko uređivanja novina *Dom*, kojima je dopirao do brojnih čitatelja i čije je misli oblikovao u agense svoje politike. Stjepan Radić, iako političar vrsne retoričke sugestivnosti, priznaje zbog toga svom bratu Antunu prvenstvo inicijative za političkim konsolidiranjem nove stranke: *...Narod je uz svoju zdravu pamet i predaju iz starine još mnogo toga naučio iz knjiga i iz novina. Sad već u svakom selu ima i po više ljudi, koji dobro znadu, da je u Hrvatskoj samo hrvatski jezik po zakonu uredovni i službeni, da se po zakonu u Hrvatskoj mađarska zastava ne smije vijati službeno i da se Hrvatskoj svi njezini dohotci moraju pravedno uračunati. Mnogi seljaci znadu i više od toga, znadu naime, za glavne temelje hrvatskoga državnoga prava i za osnovne misli hrvatskoga narodnoga preporoda...*³⁸

Odjeci Radićevih nastojanja u sisačkoj Posavini

Iako je djelatnost Antuna Radića bila prepoznata u većem dijelu Hrvatske, što se među ostalim, vidi i po aktivnom sudjelovanju seljaka u Narodnom pokretu 1903. godine, potrebno je nešto više reći o utjecaju njegovih misli i ideja u njegovom rodnom zavičaju sisačke Posavine. On je, prije svega bio čovjek znanosti i kulture i kroz tu prizmu promatrao je seljačku kulturu kao osnovicu njihovog uspona na društveno-političku scenu Hrvatske, koju je sada trebalo konkretno ispitati i zapisati. Radić je za taj projekt u svim hrvatskim regijama imao svoje suradnike, a jedna od najznačajnijih svakako je bila njegova sestra Katica Jančir (1876.–1953.).³⁹ Na bratov poticaj provela je sveobuhvatno istraživanje posavskog narodnog blaga, posebice rodnog sela Trebarjeva Desnog, pažljivo slijedeći zadane upute. U svom opisivanju Jančirova se služi posavskim *kejkavskim* dijalektom, ocrtavajući njime živu sliku narodnog života i krajolika Radićeve Posavine, što je i bio krajnji cilj, jer on u svojim *naputcima* potiče svijest o vrijednosti lokalnog narodnog govora: *...Osobito treba paziti da, kad se bilježi (piše), sve treba da bude upravo onako zapisano, kako narod kaže, neka sabirač riječi ne popravlja... Neka sabirač ne uzima nijedne riječi, koje narod u onom kraju ne pozna i ne razumije...*⁴⁰ Dio istraživačkog opusa Katice Jančir tiskan je u III. i VI. svesku *Zbornika*⁴¹ početkom 20. sto-

38 Stjepan Radić, *Hrvatski pokret 1903.*, Allegheny, Pennsylvania, 1903., str. 5.

39 U posavskom kejkavskom dijalektu, kojim se govori u Trebarjevu Desnom, bila je poznata kao *Kata Jajnčerova*.

40 Antun Radić, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, 74.

41 Vidi: Kata Jajnčerova, *Trebarjevo – priroda, kraj i mjesta*, u:

Sl. 5 Glavni oltar u crkvi sv. Martina biskupa u Martinskoj Vesi, na kojega je župnik Martin Dogša 1903. godine dao postaviti kipove sv. Ćirila i Metoda

Fig. 5 Main altar of the catholic church of St. Martin the Bishop in Martinska Ves with the statues of St. Cyril and Methodius raised in 1903 by parish priest Martin Dogša

ljeća i više je puta valoriziran,⁴² no dobar dio rukopisne građe još uvijek leži neobjavljen u arhivu HAZU, što predstavlja izazov povjesničarima i etnologima za daljnja istraživanja njezina života i djela.

Ovakvim stavovima o značaju i vrijednosti narodnog govora Radić se u svoje doba iskazuje kao jedan od nositelja borbe protiv hrvatske tuđinske jezične asimilacije, što je svakako imalo utjecaja na razvoj dijela nove generacije književnika i političara. Jedan od takvih bio je i Đuro Basariček koji je, prihvativši seljačku politiku, razvio ideju kako se prilike na selu mogu poboljšati kroz predavanja i poučavanja. Još kao kotarski sudski službenik u Brodu na Savi obilazio je okolna sela držeći predavanja protiv alkoholizma, usput prikupljajući seljačke narodne pjesme.⁴³ Svoja djela objavio je u vlastitoj biblioteci *Mala knjižnica*, koja obuhvaća četrnaest svezaka. O jezičnoj problematici progovara u 5. i 6. svesku pod temom *Narodni pokret u Hrvatskoj u*

Antun Radić (ur.), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb: JAZU, 1898., sv. III/1, str. 55–139. i Kata Jajnčerova, Trebarjevo – običaji kod posla i rada, u: Antun Radić (ur.), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb: JAZU, 1901., sv. VI/2, str. 187–248.

42 Olga Lastrić u svom osvrtu *Kata Jajnčerova, autorica monografije o Trebarjevu* daje kratak, ali cjelovit prikaz života i djela Kate Jajnčerove; vidi: Olga Lastrić, Kata Jajnčerova, autorica monografije o Trebarjevu, u: Zorica Petrić (ur.), *Etnološka tribina – godišnjak hrvatskog etnološkog društva*, god. 13. i 14., Zagreb, 1984., str. 137–141.

43 Antun Vujić (ur.), *Hrvatski leksikon*, Zagreb: Naklada Leksikon d.o.o., 1996., sv. I., str. 71.

prvoj polovici XIX. stoljeća, iznoseći genezu stoljetne hrvatske potčinjenosti duhu germanizacije i mađarizacije te konstatira kako je trebalo ...*puno rada i pregovaranja, da se u Hrvatskoj obrani narodni jezik i ime*,⁴⁴ a glavni uzrok slabe i neefikasne borbe hrvatskih političara protiv Mađara leži u tome ...*što se u svojoj borbi nijesu oslonili na jakost i snagu cijeloga naroda i što se nijesu borili za svoj materinji jezik, nego su se pouzdavali samo u svoje stare povlastice i borili za mrtvi latinski jezik*.⁴⁵ Basariček dakle, ukazuje na to da su na kulturno i političko stanje Hrvatske početkom 20. stoljeća izravno utjecali neriješeni jezični i nacionalni problemi iz 19. stoljeća, sagledavani sada s pozicije pučke (narodne) slavenske osviještenosti.⁴⁶

Takve misli i ideje očit su primjer utjecaja Radićevih jezičnih i političkih shvaćanja, proširenih ne samo kod političara, nego i kod dijela, u narodu vrlo utjecajnog nižeg svećenstva. Događaji koji su se zaredali u Radićevoj rodnoj župi sv. Martina u Martinskoj Vesi netom nakon žestokih protumađarskih demonstracija 1903. godine, govore u prilog tome. Naime, tadašnji martinskoveški župnik Martin Dogša, koji je bio pristaša Radićevih ideja, skida s glavnog oltara crkve sv. Martina dotadašnje kipove mađarskih svetaca sv. Ladislava i sv. Stjepana kralja, a na njihova mjesta postavlja kipove svete slavenske braće Ćirila i Metoda.⁴⁷ Ovaj potez treba sagledati slojevitom, ponajprije kao otpor mađarskoj vjerskoj i kulturnoj hegemoniji, koja je posredstvom velikaša Erdödyja i ostalih nametala mađarske kultove neprosvijećenom seljačkom narodu, a s druge strane, postavljanje kipova slavenskih apostola odaje širenje ideje panslavizma među svećenstvom, koju je od samog vrha crkvene hijerarhije u Hrvatskoj razvijao đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer.

Također je zabilježeno da je svećenik Martin Dogša obnašao i dužnost blagajnika Hrvatske seljačke zadruge, koja je osnovana u Martinskoj Vesi u vrijeme njegovog župničkog mandata (1901.–1909.),⁴⁸ što ukazuje na već tada organizirano zastupanje seljačkih

44 Đuro Basariček, *Narodni pokret u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb: Tisak Hrvatske pučke seljačke tiskare, 1909., str. 6.

45 Isto, str. 32.

46 Isto, str. 34.

47 Karlo Gruičić, *Župa Martinska Ves nekoć i danas*, *Hrvatske novine* 20, br. 44, Sisak, 1944., str. 2.

48 Isto, str. 2.

Sl. 6 – Grob Antuna Radića na Mirogoju u Zagrebu
Fig. 6 Grave of Antun Radić at the Mirogoj cemetery in Zagreb

interesa kroz njihove vlastite organizacije.

Još je jedan primjer potpore hrvatskoj narodnoj kulturi i baštini šireg sisačkog područja evidentan u toj nemirnoj 1903. godini. Naime, Milutin pl. Farkaš u *Gospodarskom listu* iste godine izvještava o ambicioznom usudu sisačkog tvorničara i trgovca tamburama Janka Stjepušina u vezi pokretanja zabavno-poučnog lista *Tamburica*, čime je svim tamburaškim družinama te prijateljima i promicateljima hrvatske tamburice kao narodnog glazbala trebao biti od pomoći u njihovom radu te ...koji bi tamburicu uzdigao na najviši stepen glazbenoga umijeća.⁴⁹ Autor članka poziva na pretplatu *Tamburice* i potpomaganje nacionalne svijesti - ...Pokažite da smo sinci mile naše Hrvatske, da ljubimo što je naše ne samo riečima, nego i činom.⁵⁰ U takvim prosvjetnim nastojanjima diljem Hrvatske, među ostalima, svakako treba prepoznati i plod dugogodišnje agitacije Antuna Radića među hrvatskim narodom te mukotrpnog podizanja vlastite samosvijesti o vrednovanju kulture i načina života običnih ljudi.

49 Milutin Farkaš, *Tamburica*, *Gospodarski list* 51, br. 16, Zagreb, 1903., str. 128.

50 Isto, str. 128.

Zaključak

Antun Radić nedvojbeno je jedna od najsnažnijih osobnosti hrvatske političke i kulturne scene s kraja 19. i početka 20. stoljeća, čije su misli o socijalnoj jednakosti i jačanju hrvatske nacionalne svijesti kroz kulturu utjecale i na politička zbivanja u Narodnom pokretu 1903. godine. Taj pokret bio je, u prvom redu izraz nezadovoljstva protiv premoći stranoga elementa u politički i teritorijalno razjedinjenoj Hrvatskoj, a s druge strane, predstavljao težnju za afirmacijom dotad posve obespravljenog hrvatskog seljaštva koji je sada, potican novim predvodnicima iz vlastitih redova, konačno smogao snage za društveno izdizanje i političku borbu kroz vlastitu novoosnovanu seljačku stranku. Potekavši upravo iz ruralne sredine Trebarjeva Densnog, Radić je primjer prodora i preobrazbe statičnog seljačkog mentaliteta u dinamičnu društvenu snagu, svjesnu svojeg značaja i vrijednosti te ojačanu obrazovanjem i njegovanjem svojstvenih kulturnih elemenata. Prevladavši superiornu uskogrudnost određenih društvenih skupina, iskazao se iskrenim domoljubljem, koje se jedino oslanjanjem na ujedinjene domaće snage moglo suprotstaviti tuđinskoj dominaciji te iznjedrili nova rješenja za hrvatsko pitanje u 20. stoljeću.

Literatura i izvori

Alilović, Ivan. 1979. *Dr. Ante Radić – velikan hrvatske kulture*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb.

Basariček, Đuro. 1909. *Narodni pokret u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća*, Tisak Hrvatske pučke seljačke tiskare, Zagreb.

Boban, Branka. 1994. *Rezultati dosadašnjih istraživanja o Antunu i Stjepanu Radiću*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, Zagreb, 255–270.

Farkaš, Milutin. 1903. *Tamburica*, *Gospodarski list* 51, br. 16, Zagreb, 128.

Gruičić, Karlo. 1944. *Župa Martinska Ves nekoć i danas*, sisački tjedni list "Hrvatske novine", br. 44., Sisak, 2.

Kovačić, Matija. 1970. *Od Radića do Pavelića*, Knjižnica hrvatske revije, München-Barcelona.

Lastrić, Olga. 1894. *Kata Jajničerova – autorica monografije o Trebarjevu*, Etnološka tribina – godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, god. XIII. i XIV., Zagreb, 137–141.

Maček, Vladko, Herceg, Rudolf. 1936. *Sabrana djela dr. Antuna Radića*, Tiskara Seljačke sloge, Zagreb.

Mijatović, Anđelko (ur.). 1995. *Stjepan Radić – politički spisi, govori i dokumenti*, Zagreb: Dom i svijet.

Murgić, Božidar. 1937. *Život, rad i misli dra Ante Radića*, Hrvatska politička biblioteka, Tisak Danica, Zagreb.

Perić, Ivo. 2002. *Antun Radić*, Biblioteka Dom i svijet, Zagreb.

Radić, Antun (ur.). 1897., *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb: JAZU, sv. II., 1.

Radić, Antun (ur.). 1897., *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb: JAZU, sv. III/1., 55–139.

Radić, Antun (ur.). 1897., *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb: JAZU, sv. VI/2., 187–248.

Radić, Antun (ur.). 1900. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 12, Zagreb, 190.

Radić, Antun (ur.). 1901. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 1., god. II., Zagreb, 1–3.

Radić, Antun (ur.). 1901. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 23., god. II., 355 – 356.

Radić, Antun (ur.). 1902. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 19., god. III., 295.

Radić, Antun (ur.). 1902. *Obzor* 43, Zagreb, br. 158, 1–2.

Radić, Antun (ur.). 1903. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 13., god. IV., Zagreb.

Radić, Antun (ur.). 1903. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 21., god. IV., 340–341.

Radić, Antun (ur.). 1904. *Dom – list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk*, br. 7., god. V., 108–109.

Radić, Antun. 1899. Hrvatsko narodopisno društvo, *Obzor* 40, br. 75, Zagreb, 4.

Radić, Stjepan. 1903. *Hrvatski pokret 1903.*, Allegheny, Pennsylvania.

Sremić, Domagoj. 2007. *Župa Martinska Ves*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Šidak, Jaroslav i ostali. 1968. *Povijest hrvatskoga naroda 1860 – 1914. god.*, Školska knjiga, Zagreb.

Štivić, Imbro. 2003. *Život i djelo braće Radić*, Mala knjižnica Seljačke sloge, Magnus, Slavonski Brod.

Vujić, Antun (ur.), 1996., *Hrvatski leksikon*, sv. I., Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb.

Vujić, Antun (ur.), 1997., *Hrvatski leksikon*, sv. II., Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb.

Summary

Dr Antun Radić's influence on affirmation of peasantry in the National Movement of 1903

Keywords: Antun Radić, Trebarjevo Desno, peasantry, enlightening practices, culture, ethnology, Croatian People's Peasant Party (HPSS), journal *Dom*, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* (The Journal for Folk Life and Customs of South Slavs)

Antun Radić was a sociologist, politician and publicist who devoted his entire life to the enlightenment of peasants and the struggle for their citizens' rights. Himself a product of the village environment of Trebarjevo Desno in the Upper Posavina area of Sisak, he had first-hand knowledge of the way of life and needs of peasantry and wanted to use his knowledge to help peasants grasp the Croatian socio-political reality of that time. Even though he was a teacher by occupation, his life was marked by cultural, scientific and journalistic contributions as a member of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, where he was the editor of the Journal for Folk Life and Customs of South Slavs, and the *Matica hrvatska* (Central Croatian Cultural and Publishing Society). In 1899 he established the journal *Dom* which helped advance among the peasantry the idea of their cultural and political role within the body of the Croatian people and prepare fertile ground for the establishment of the Croatian People's Peasant Party (HPSS), which actively represented their political interests after the National Movement of 1903 subsided. He won distinction with his genuine patriotism which could only by relying on united domestic forces make a stand against foreign domination and give birth to new solutions for the Croat question in the 20th century.